

PANDEMIJA I DIGITALNA PRAVA

JUGOISTOČNA EVROPA

Bojan Perkov, Anka Kovačević

UVOD

Svet se od početka 2020. susreo sa najvećom krizom u prve dve decenije 21. veka - pandemijom korona virusa, koja je donela ogromne promene širom sveta. Ljudska prava i slobode takođe su pogođeni, naročito kao posledica značajnog upliva tehnologije u društvene procese i prenošenja aktivnosti u onlajn prostor. Balkan i jugoistočna Evropa nisu izuzeti od korona-potresa, koji je uneo dodatni sloj problema u regionu sa brojnim unutrašnjim i spoljnopolitičkim tenzijama, posebno jer je 2020. za neke od ovih zemalja godina održavanja parlamentarnih izbora (Srbija, Severna Makedonija, Hrvatska, Crna Gora).

Na samom početku pandemije u regionu, primećeni su problemi sa narušavanjem privatnosti osoba u samoizolaciji, raznim internet

prevarama i širenjem manipulacija i neistinitih informacija o infekciji Covid-19.¹ Bilo je jasno da će društveni potresi izazvani korona virusom biti nešto u čemu će se države regiona teško snaći, kada se u obzir uzmu hronični problemi sa medijskim slobodama, propagandom, širenjem dezinformacija i govora mržnje, te zaštitom podataka o ličnosti građana i bezbednošću informacionih sistema.

Monitoring stanja digitalnih prava i sloboda, koji SHARE Fondacija i Balkanska istraživačka mreža (BIRN) sprovode u šest država jugoistočne Evrope - BiH, Hrvatskoj, Mađarskoj, Rumuniji, Severnoj Makedoniji i Srbiji - ukazuje na veoma slične probleme u pogledu izazova sa kojima se građani suočavaju u digitalnom okruženju.² U ovom dokumentu ćemo analizirati ključne probleme i izazove i dati preporuke za poboljšanje poštovanja digitalnih prava i sloboda u regionu.

PROBLEMI I IZAZOVI

Problemi i izazovi po digitalna prava u jugoistočnoj Evropi već duže vreme stvaraju nepovoljnu klimu za potpun razvoj slobodnog, otvorenog i inkluzivnog digitalnog okruženja, a usled pandemije samo su još više došli do izražaja.

Prema nalazima monitoringa BIRN-a i SHARE Fondacije, od kraja januara do kraja maja 2020. u šest obuhvaćenih država primećeno je više od 150 slučajeva povreda digitalnih prava građana u kontekstu Covid-19.³

---

¹ B. Perkov, "Digitalna prava, pandemija i Balkan", SHARE Fondacija, 26. mart 2020, [[link](#)]

² Baza sa slučajevima povreda digitalnih prava je dostupna na adresi monitoring.bird.tools

³ M. Ristić, S. Todorović, "From Cures to Curses, Manipulation Flourishes in the Digital Environment", BIRN, jun 2020, [[link](#)]

Kao naročito problematične možemo izdvojiti sledeće pojave i trendove:

- **Nepoštovanje privatnosti i standarda zaštite podataka o ličnosti**, naročito kada je reč o Covid-19 pacijentima i ljudima u karantinu/samoizolaciji;
- izostanak primene **propisa o informacionoj bezbednosti**, pre svega u upravljanju informacionim sistemima koje vodi država;
- **širenje dezinformacija**, teorija zavere, propagande, ksenofobije i govora mržnje, kako u tradicionalnim medijima tako i putem opskurnih portala, stranica i grupa na društvenim mrežama;
- **pritisci na novinare**, aktiviste i druge građane koji istražuju i ukazuju na pitanja od javnog interesa;
- **državni tehno-solucionizam**, tj. nekritičko uvođenje intruzivnih tehnologija kao univerzalnog rešenja za društvene probleme.

U slučajevima odbrane vitalnih interesa jednog društva, kao što je pandemija zarazne bolesti, određena ljudska prava mogu se ograničiti, ali ona se ni u kom slučaju ne smeju potpuno staviti van snage.

Covid-19 kriza je pokazala da upravo u kritičnim trenucima slobodan protok informacija, zaštita privatnosti i adekvatno upravljanje podacima o zdravlju građana treba da predstavljaju najviše prioritete, umesto da se stvara utisak da su oni smetnja u suzbijanju bolesti. Uprkos tome, u većini država dogodili su se slučajevi curenja i objavljivanja podataka o građanima koji su zaraženi virusom ili u samoizolaciji. Nacionalno koordinaciono telo za zarazne bolesti Crne Gore je na internetu objavilo imena građana kojima je propisana mera samoizolacije, dok je na društvenim mrežama procureo

spisak građana obolelih od korona virusa.⁴ U BiH su državni organi objavljivali imena ljudi u izolaciji ili samoizolaciji, pa čak i pozitivnih na virus, zbog čega je krajem marta morala da reaguje Agencija za zaštitu ličnih podataka i zabrani takvo postupanje.⁵

Upravljanje državnim informacionim sistemima u regionu, a u situaciji kakvu u društvu proizvodi pandemija virusa, ispostavilo se kao daleko od dobro organizovanog. To pokazuje incident zabeležen u Srbiji, gde su korisničko ime i lozinka za pristup Informacionom sistemu Covid-19, centralizovanom softveru za unos, analizu i čuvanje podataka o svim osobama koje se prate u cilju kontrole i suzbijanja pandemije u Srbiji, bili osam dana javno dostupni na sajtu jedne zdravstvene ustanove, a do njih se moglo doći Gugl pretragom.⁶ Tako su izloženi bili najosetljiviji podaci o ličnosti, a integritet sistema od ključnog značaja za borbu protiv pandemije uzdrman. Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti nakon incidenta izrekao je opomenu Institutu za javno zdravlje Batut zbog niza propusta.⁷ Kao rukovalac posebno osetljivih podataka o zdravlju građana, Batut nije ispunio obaveze predviđene Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti pre uspostavljanja sistema, dok neke od ovih obaveza nisu do kraja ispunjene ni nakon opomene Poverenika.

Jedna od čestih pojava tokom pandemije bio je i veliki broj netačnih ili nepotpunih informacija koje su se širile na raznim medijskim portalima, stranicama i grupama na društvenim mrežama. Ovakve informacije stvarale su među građanima osećaj nesigurnosti i straha. Portali za proveru činjenica kao što su Raskrikavanje (Srbija),⁸

-
- 4 A.Kovačević, "Digitalna prava na Balkanu: privatnost pacijenata na udaru", SHARE Fondacija, 9. april 2020, [[link](#)]
  - 5 B. Perkov, "Digitalna prava, pandemija i Balkan", SHARE Fondacija, 26. mart 2020, [[link](#)]
  - 6 SHARE Fondacija, "Pandemija jedne lozinke. Kako je šifra za Covid-19 završila na internetu?", 20. april 2020, [[link](#)]
  - 7 SHARE Fondacija, "Opomena Batutu zbog bezbednosnog incidenta sa ličnim podacima građana", 31. jul 2020, [[link](#)]
  - 8 Raskrikavanje, "Live blog o dezinformacijama o koronavirusu", [[link](#)]

Faktograf (Hrvatska)⁹ i Raskrinkavanje (BiH)¹⁰ od početka pandemije prate pojavu raznih teorija zavere i manipulacija u regionu, među kojima su se brojne ticale navodne štetnosti 5G mreže, mračnih planova Bila Gejtsa i vakcinacije.

Pored lažnih vesti, pojedinci, grupe i portali neretko su širili i propagandne poruke, a bilo je i slučajeva pretećeg govora, kao kada je jedan građanin Hrvatske na Fejsbuku pozivao na linč onih koji prijavljuju kršitelje samoizolacije.¹¹ Jedan od razloga velikog broja manipulacija informacijama jeste nizak nivo medijske pismenosti u zemljama u regionu, gde malo ljudi zaista proverava vesti i informacije koje su im servirane, dok sami mediji često objavljuju neproverene informacije.¹²

Veliki broj pritisaka na novinare, građane i aktiviste na društvenim mrežama, prisutnih konstantno u državama regiona, u vanrednom stanju bili su i te kako приметni, o čemu posebno svedoči privođenje novinarkе portala Nova.rs Ane Lalić, koja je izveštavala o lošim uslovima u Kliničkom centru Vojvodine.¹³ Primer uhapšene novinarkе svakako oslikava stanje u društvu, u kome se novinari za neposlušnost državi i obavljanje svog posla "nagrađuju" ne samo konstantnim verbalnim napadima na društvenim mrežama, već i direktnim pretnjama.

Takođe treba napomenuti da su države prepoznale tehnološke inovacije kao značajne faktore u suzbijanju širenja Covid-19 i brizi o zdravlju stanovništva, ali bez jasnog sistemskog pristupa što ostavlja ozbiljne posledice. Na primer, aplikacija za praćenje kontakata je

---

9 Faktograf, "LIVE BLOG: Dezinformacije o koronavirusu", [\[link\]](#)

10 Raskrinkavanje, "Uživo: Praćenje dezinformacija tokom pandemije COVID-19", [\[link\]](#)

11 S. Lepan Štefančić, "Možete prijavljivati nas u karanteni, ali bit će tučnjave. Ne bojimo se ni policije", Večernji list, 31. mart 2020, [\[link\]](#)

12 M. Ristić, S. Todorović, "From Cures to Curses, Manipulation Flourishes in the Digital Environment", BIRN, jun 2020, [\[link\]](#)

13 A. Kovačević, "Digitalna prava na Balkanu: privatnost pacijenata na udaru", SHARE Fondacija, 9. april 2020, [\[link\]](#)

u Sloveniji izazvala veliki broj kontroverzi jer je bila propisana kao obavezna zakonom koji se sveobuhvatnije bavio odgovorom države i pružanjem pomoći usled pandemije. Posle reakcije javnosti, oglasio se ministar državne uprave i saopštio da korišćenje mobilne aplikacije nije obavezno, tj. da se zakonske odredbe koje se tiču aplikacije neće primenjivati u praksi.¹⁴

SHARE Fondacija i BIRN su u cilju sveobuhvatnog afirmisanja digitalnih prava i sloboda i aktivnog zalaganja za njihovo poštovanje nedavno pokrenuli regionalnu mrežu "SEE Digital Rights Network", koju čini 19 organizacija sa prostora jugoistočne Evrope.¹⁵

PREPORUKE

- ✓ Hitno **usklađivanje nacionalnih zakona o zaštiti podataka o ličnosti** sa Opštom uredbom EU o zaštiti podataka o ličnosti (GDPR) i Konvencijom 108+ Saveta Evrope u zemljama koje to nisu učinile do sada (npr. Crna Gora, Severna Makedonija, Bosna i Hercegovina);
- ✓ **unapređenje pravnih standarda informacione bezbednosti** i njihova praktična primena, **zajedno sa sprovođenjem redovnog nadzora** od strane nadležnih državnih organa;
- ✓ **tehnološka rešenja i inovacije** se moraju primenjivati u skladu sa **zakonskim okvirima o zaštiti podataka o ličnosti i informacionoj bezbednosti**. Nabavka intruzivnih tehnologija se ne može pravdati efikasnošću, već isključivo time da li je njihova društvena upotreba **zakonita, neophodna i proporcionalna**;

---

14 D. Savič, "Covid-19 aplikacije: Novo otvaranje Pandorine kutije", SHARE Fondacija, 21. jul 2020, [\[link\]](#)

15 BIRN, "Osnovana mreža za digitalna prava u Jugoistočnoj Evropi", Balkan Insight, 14. avgust 2020, [\[link\]](#)

- ✓ **edukacija zaposlenih u državnoj upravi** o zaštiti podataka o ličnosti i informacionoj bezbednosti;
- ✓ **otkrivanje i efikasno pravno procesuiranje osumnjičenih** za pretnje i pritiske na novinare i građanske aktiviste u digitalnom okruženju;
- ✓ neophodno je da nadležni organi pružaju **jasne, istinite, potpune i blagovremene informacije o ključnim pitanjima od javnog interesa, pre svega o pandemiji**, i otvoreno sarađuju sa novinarima koji o tim pitanjima izveštavaju;
- ✓ aktivniji rad na **unapređenju medijske i informacione pismenosti**, kao i digitalne bezbednosti stanovništva, a naročito dece i mladih, kroz **formalno i neformalno obrazovanje i informativne kampanje**.